

on integration of the schools system elements of the Rzeczpospolita and absence of interference in this area until a definite time.

Polish was the language of educational institutions, where the sons of local nobility were educated, legal proceedings, official institutions, and various political organizations. Primary and secondary education (monastic schools, private pensions and county gymnasia) were the base for foundation of education, Polish patriotism and Russophobia. Continuation of study at the Kremenets Lyceum, as well as at the Richelieu Lyceum in Odessa and Wilno University, but to a less extent, and then at the Kyiv University of St. Volodymyr, indicates about the fact that the ruling class (the nobility) of Right-bank Ukraine successfully took advantage of the hegemony in the field of education. Despite the all activities of the Russian tsarism, closing and reduction of noble Polish educational institutions, the all-encompassing russification of education in the first third of the 19th century was not successful.

Main contribution in this regard belongs to A. Czartoryski, who was a curator of the "school" in "Polish" provinces of the Russian Empire in 1803–1824 and had a relative discretion in educational administration. As a result, the Polish University in Wilno and the lyceum in Kremenets kept and spread Polish culture among the younger generation.

Thereafter, many Polish patriots lived in the region, who became members of various underground organizations and societies, such as the Department of the Society of United Slavs (1823) and the Southern Society (1821).

Since 1831 education in all Polish schools was transferred into the Russian language of training, and the base of spiritual depolonization program of South-Western region started the reduction and limitation of Catholic and Uniate churches' influence.

Key words: Russian Empire, third section of Rzeczpospolita, Right-bank Ukraine, Adam Czartoryski, Tadeusz Czacki, education, nobility.

УДК 94(477):305-055.2

Марина Будзар

МІСЦЕ ЖІНКИ В СІМЕЙНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПАНСТВА: ЧОТИРИ КАТЕРИНИ РОДИНИ ГАЛАГАНІВ

У статті розглянуто вплив «жіночого фактора» в історії одного з найбільш відомих сімейств українського панства козацького походження — родини Галаганів. Життєдіяльність цього роду відбиває окремі етапи генерування «нової еліти» — вихідців з козацького старшинського кола, котрі інкорпоровалися в імперське дворянство, — в Україні ранньомодерного та модерного часу. Автор відзначає суттєву роль жінок у підтримці соціально-рольової активності родини Галаганів впродовж двохсотрічної історії сімейства та створює узагальнені психологічно-персональні характеристики чотирьох жінок — репрезентанток роду.

Ключові слова: козацька старшина, Лівобережна Україна, історія роду, шлюбні стратегії, роль жінки в родинній історії.

Сучасна світова історична наука актуалізує «гуманістичну складову» явищ і подій минулого. Такий перехід — «антропологічний поворот» — від «історії народів і держав» до «історії людей і соціальних спільнот» зосереджує увагу на людині та її суб'єктно-об'єктних стосунках із суспільством, виокремлює у царині історичних досліджень напрями, орієнтовані на «мікроаналіз» того, що було. До «людиноорієнтованих» історичних наративів долучається так звана «жіноча історія», що її було виокремлено з "women's studies" — «вивчення жіноцтва», субдисципліни,

яка розвивалася щонайменше з 70-х років ХХ ст. як частина «історії знизу» чи «народної історії», відповідаючи потребі формування історичної самосвідомості окремих соціальних груп [32, 104].

«Жіноча історія» є тим більш затребуваною в умовах сучасності, чим успішніше вона інтегрує різні дослідницькі підходи, ставить завдання не тільки «вивчити жінок у соціально-економічному контексті певного часу», але й презентувати їх як рівноправних дійових осіб історії [48, 84]. Синтетичність «жіночої історії» дає змогу науковцеві вийти за межі лише гендерного підходу,

озброє його дієвим інструментом для дослідження історії соціальних спільнот та родинно-генеалогічної історії, тим більше, що соціальні практики в українських землях у давнину презентували значні юридичні права та суспільну свободу жінки. На цьому наголошували ще дослідники межі XIX–XX ст., передусім О. Левицький [22], чії ідеї були інтерпретовані науковцями незалежної України, зокрема О. Кривошеєм, котрий відзначав «привілейоване місце в родині» української жінки від прадавніх часів до доби козаччини у першу чергу [20, 3].

Розгляд подій минулого через «призму жіночого» активізувався в українській історіографії, починаючи з двотисячних років, але перевага надавалася вже апробованим темам: видатні жінки в історії України [36], жінка у шлюбно-сімейних стосунках певної історичної доби [31] чи ширше — в історії повсякденності [4], тоді як аналіз соціально вмотивованої поведінки представниць окремих суспільних груп залишається недостатньо затребуваним, попри наявність окремих ґрунтовних робіт [7].

Вважаємо доцільним дослідити «жіночу складову» в історії одного з найбільш відомих сімейств лівобережного панства козацько-старшинського походження, чия життєдіяльність відбиває окремі етапи генерування «нової еліти» в Україні ранньомодерного та модерного часу, — родини Галаганів. Вибір дослідницького «сюжету» умотивовано ще й тим, що сімейна історія Галаганів — роду, що увійшов до еліти Гетьманщини на початку XVIII ст., у наукових розвідках поставала лише як «чоловіча» — від полковника Гната Галагана (?–1748), одного з «козацьких старшин і державців-шляхтичів, які <...> рухалися у фарватері <...> інтеграційної та інкорпораційної політики» імперського уряду [6, 57], до великого землевласника, помірокованого ліберала, громадського діяча, просвітника і мецената Григорія Галагана (1819–1888) [5; 26; 34]. Лише іноді науковці припускалися загальних умовиводів щодо осіб жіночої статі родини, але без конкретики та будь-якого джерельного обґрунтування, як-от: «це була розумна, енергійна і владна жінка» (про Катерину Галаган, уроджену Дараган), «тягар виховання дітей і ведення господарства лягли на плечі дружини» (про Катерину Галаган, уроджену Кочубей) [35, 47, 49]. Насправді жінки відіграли помітну роль у долі родини Галаганів, забезпечивши не тільки її збереження, але й повноцінне існування, що, безперечно, усвідомлював Г. Галаган, приділивши їм значну увагу в біографічному нарисі «Рід Галаганів» [1, 1–23].

Метою статті є характеристика «жіночої компоненти» родинно-генеалогічної історії сімейства Галаганів задля виявлення суттєвої ролі жінок у підтримці соціально-рольової активності цієї родини. Основним завданням є оглядова

психологічно-персональна характеристика чотирьох жінок цього роду, три з яких були дружинами третього, п'ятого та шостого спадкоємців — Івана, Павла та Григорія Галаганів, а четверта — небогою останнього (саме її родина успадкувала ім'я роду, згаслого наприкінці XIX ст.).

Вагомим важелем вивіщення полковницької династії Галаганів, яка, за умовиводом Григорія Галагана, шостого спадкоємця роду, «являється в этом роду в первый раз в истории в самом начале XVIII столетия, в числе козацкой старшины; следовательно, она, как фамилия высшего местного сословия, есть сравнительно новая» [1, 2], є те, що від другої половини 1710-х років стали укладатися шлюби у межах вищої старшинської корпорації. Гнат Галаган, одружений з представницею верхівки київського патриціату Оленою Тадриною (у першому шлюбі — за Максимом Олександровичем, київським бурмістром) [28, 221], оженив 1738 р. свого сина, 22-річного Григорія Галагана, із Оленою (Уляною), дочкою бунчукового товариша Михайла Дуніна-Борковського, одного із синів генерального обозного Василя Дуніна-Борковського (1640–1702) та Параски Апостол, дочки Данила Апостола (1654–1734), полковника миргородського, з 1727 р. — гетьмана Лівобережної України. Цей шлюб породичав Галаганів водночас з чернігівською і з полтавською старшинами та увів їх до складу двох найвпливовіших родинних кланів Гетьманщини — Апостолів і Скоропадських (після смерті чоловіка Параска Дунін-Борковська (Апостол) вийшла за Михайла Скоропадського (1697–1758), небожа гетьмана І. Скоропадського). Але цікаво, що для дослідників XIX ст., зокрема О. Лазаревського, «справжній» соціально-стратифікаційний «злет» роду, коли його представники «вошли в круг местной аристократии, с которой, не имея до тех пор родственных связей, должны были держаться особняком» [21, 235], відбувся лише 1754 р. внаслідок шлюбу Івана, сина Григорія та внука Гната, з Катериною, дочкою Юхима Дарагана, онукою Наталки Розумовської (Лемешихи) та небогою Олексі Кирила Розумовських. Цей шлюб засвідчив трансформацію процесу перетворення козацької старшини на спадковий привілейований стан шляхом безпосереднього входження до імперського аристократичного середовища.

Через спорідненість із Розумовськими та Дараганами до родини Галаганів долучилась чи не найбільш оригінальна особа не тільки з жіночої, але й з чоловічої лінії роду — Катерина Юхимівна (1740–1823), котру її правнук Григорій схарактеризував як справжню малоросійську пані, особу впливову і авторитетну [1, 12]. З її появою до родинного кола Галаганів увійшло ім'я Катерина — три наступні представниці роду теж звалися Катеринами.

Історія Катерини Галаган з роду Дараганів, як на наш погляд, є досить типовою для свого часу. Хоча, як констатують дослідники, з середини XVII і впродовж XVIII ст. соціально-політичні та інспіровані ними правові зміни поступово позбавляли українських жінок власницько-майнових, сімейних і суспільних прав, що їх вони мали у попередню добу, передусім у XVI — на початку XVII ст. [36, 18], неприйняття українським населенням Гетьманщини «тих шлюбно-сімейних відносин, що насаджалися рішеннями імперського уряду та Синоду, призводило до конфліктних ситуацій та пошуків компромісів...» [31, 100]. У родині Галаганів така суспільна ситуація підважувалася ще й тим, що нащадки двох полковників — Гната та Григорія — не виявляли смаку до служіння суспільству, до військової справи, виконання громадських обов'язків. Від Івана Галагана, чоловіка Катерини, за свідченням правнука, «...не осталося следов деятельности по делам общественным или собственным...» [1, 11]. На відміну від чоловіка Катерина Юхимівна достатньо відзначилася в історії родини, від її діяльності лишилося достатньо документів як господарсько-майнового, так і особистого характеру.

Ставши у 14-річному віці дружиною приблизно 17-річного Івана Галагана (за висновками фахівців, «традиція ранніх шлюбів найдовше зберігалася у середовищі феодалного дворянства...» [31, 99]), Катерина Галаган через кілька років шлюбу за обопільним рішенням подружжя стала жити окремо у придбаному власним коштом селі Ювковці (Івківці) під Прилуками («Іван Григорьевич даже искал развода, но Екатерина Ефимовна на это не согласилась, ради состояния своих детей...» [1, 10]), де станом на 1823 р. за заповітом значилося «107 мужеска пола душ с их семействами, жилими грунтами всеми их...» [46, 2]. Після смерті синів Юхима Дарагана — Василя, Івана, Григорія — Катерина разом із сестрою Софією (у заміжжі Хованською) дістала значні статки, чи не більші, ніж спадок її чоловіка, — маєтку у Золотоноському та Лохвицькому повітах Полтавської губернії та Козелецькому повіті Чернігівської губернії. До кінця XVIII ст. родина мала більше 10 000 селян, чоловіків і жінок, майже половина з них були посагом Катерини Юхимівни [21, 325].

Отримавши спадщину, Катерина Галаган оселилась у Покорщині, старовинній садибі на околиці міста Козелець, за якою були пов'язані легенди про перебування тут Єлизавети I під час візиту на батьківщину Олексія Розумовського. Проте, за свідченням Г. Галагана, маєток було придбано 1750 р. Ю. Дараганом, котрий активно скуповував землі на початку 1750-х рр., можливо, у Івана Покорського, котрий був київським полковим писарем в 1737–1738 рр. та одружився у Козельці з дочкою київського полковника Антона Танського [13, 4]. Центральна садиба

маєтку у Покорщині, ймовірно, розбудовувалася ще за часів старих Дараганів і охоплювала територію понад 12 дес., до неї ще примикала левада у 20 дес. 795 саж. [1, 184]. Отримавши маєток у спадок, Катерина Юхимівна продовжила його розбудову, до початку XIX ст. центральна садиба була остаточно сформована у тому вигляді, як вона пізніше любовно доглядалася правнуком Катерини Дараган Григорієм, котрий 1875 р. віддав разом із іншими цей маєток для літнього відпочинку учнів Колегії Павла Галагана.

Уявлення про характер, уподобання і стосунки з оточуючими Катерини Юхимівни та про дії, до яких вона вдавалася, щоб зберегти власні та чоловічі статки (після смерті І. Галагана 1789 р. частина його спадку, зокрема дідичний маєток у селі Сокиринці, перейшла до єдиного сина подружжя Галаган Григорія), можна отримати із біографічних нотаток правнука, її власних листів, зокрема до онуків Петра і Павла, та судових справ з приводу розподілу статків із сином. Із записів Г. Галагана постає своєрідний образ «старушки Галаганши»: «Не будучи вовсе жестокою, была очень строга и своевольна относительно своих родных и даже соседей, так что все ее боялись. Дворня ее состояла из 80 душ, все из неженатых слуг и незамужних служанок. Жить при ней, особенно близким родным, было нелегко. При всем этом она очень заботилась о крестьянах, гордилась их благосостоянием и строго преследовала притеснения, делаемые крестьянам ее приказчиками. <...> Будучи очень благочестивою, она соблюдала посты, одевалась просто и в домашнем быту говорила по-малороссийски...» [1, 11–12].

Скоріше за все, піклування про селян К. Галаган є свідченням раціоналізму цієї пані: ситий і не обтяжений поборами селянин працює більш ефективно. Так, застерігаючи онуків Петра і Павла від необачної поведінки у Петербурзі, вона нагадувала їм про важке становище селян, котрі дісталися їм у спадок від батька, Григорія Галагана: «Ваши крестьяне и так бедные; отягощились за долги, <...> и чтоб не допустить именно пропасть, я их и обнадеживаю...» [43, 2]. Цікавим також є курйозний випадок, коли після смерті Катерини Юхимівни колишні її кріпосні, отримавши за її заповітом 1825 р. «відпускні листи» із вкладеними туди грошима, «подали до Козелецького земського суду на ім'я імператора "прошение", висловлюючи бажання залишитися у підданстві Петра і Павла Григоровичів Галаганів з обідянкою ніколи не претендувати на право звільнення...» [23, 458]. Вочевидь, такий прояв феодалного сервілізму засвідчує «вигини» психології певної частини селянства, передусім дворових слуг, позбавлених прагнення самостійно опікуватися власною долею.

Надзвичайна побожність Катерини Галаган підтверджується опікуванням монастирів,

розбудовою церков у маєтках. Зокрема, до Києво-Печерської лаври вона, за свідченням правнука, їздила щорічно та багато жертвувала на утримання обителі (нею було покладено до іпотечної кредитної установи у Москві («Сохранной казны») 1000 рублів асигнаціями під відсотки для роздачі пожертвувань у свято Успіня Богородиці, в день преподобних Антонія і Феодосія та на спомин батьків) [37, 14–14 зв.]. 3000 рублів асигнаціями було нею внесено до тієї самої установи 1820 р. на утримання храму архангела Михайла, зведеного у селі Мостище, центрі Мостищенського маєтку, успадкованого від Дараганів, у 1822 р. [8, 212].

Вдача Катерини Юхимівни красномовно репрезентується її відносинами з єдиним сином Григорієм Галаганом, котрий, повернувшись додому після навчання у Лейпцизі наприкінці 1780-х рр., пробував служити у війську (отримавши 12-річним звання бунчукового товариша, 1787 р. змінене на майорське), але 1797 р. був остаточно звільнений від служби [28, 224]. Отримавши у спадок після смерті батька у 1789 р. сімейні маєтності, передусім дідищу у селі Сокиринці під Прилуками, він обрав стиль життя лівобережного панства кінця XVIII ст., коли, за висловом його внука, «рядом с новыми потребностями, затеями, новыми понятиями, проникнутыми вольтерьянством, шли с другой стороны из Великороссии все привычки и образ жизни, соединенные с крепостным состоянием...» [1, 13]. Катерина Юхимівна не сприйняла спосіб життя, обраний сином, передусім його ставлення до господарства, до спадкового майна та стиль повсякденної поведінки. Вона розпочала судові процеси проти Григорія, від яких у сімейному архіві залишилося кілька пухких томів справ, зокрема «Судебные дела Екатерины Ефимовны Галаган с сыном Григорием Галаганом за разврат, пьянство, непослушание, 1792» [44]. Аналіз змісту хоча б цієї справи дає змогу зрозуміти сутність конфлікту.

Насамперед «обиженная» (так названа позивачка у судових паперах) відзначає власне право на розпорядження майном чоловіка «на основании малороссийских прав и высочайших учреждений об управлении губерний» [44, 1]. У позові проти сина Катерина Юхимівна висуває нехтування правилами побожності: «...в первую неделю великого поста он, ответчик, не прося у обиженной позволения, по отъезде из Козельца в отцовские деревни, якобы на обозрение оных, <...> не успев приехать в Прилуку, как <...> ночью, собрав немалое число своих музыкантов, <...> уневолил играть их чрез целую ночь, несмотря на то, что музыканты оные того самого дня был у исповеди и готовы к принятию святых тайн...» [44, 4]. Також це непристойна поведінка: неповага до пам'яті батька, пияцтво, перебування у розгульних компаніях, легковажне ставлення

до сімейного майна: «...умножая досады, дарил также беспричинно разных служителей посторонних, не разбирая заслуг и состояния человека, по одному гордому о себе мечтании, немалым количеством хлеба, денег, скота, непоследнего отцовского одеяния, строевого леса, ружей и седел старинных, под чернь и позолоту — по знатности дому, немалую цену составляющих...» [44, 6 зв.]

Як бачимо, К. Галаган прагнула зберегти сімейні статки та вплив на Григорія. Але цим намаганням не судилося здійснитися. Рішеннями і Прилуцького повітового суду 1792 р. [38, 1], і Сенату у 1793 р. [39, 1] Катерині Юхимівні було відмовлено на користь Григорія Івановича у справі щодо розділу маєтків, хоча це не перервало судових процесів між матір'ю та сином. Доля її сина була вирішена, як писав пізніше його онук, «образ жизни Григория Ивановича расстроил его здоровье, а вместе с тем и его дела, и он умер...» [20, 14]. Але Катерині Юхимівні все ж судилося опікуватися усім майном родини Галаганів. Невдовзі після Григорія Галагана (1809 р.) помирає його дружина Ірина (Ярина), уроджена Милорадович, представниця однієї з гілок полковницької династії, сестра власників сусіднього із Сокиринцями маєтку у селі Калюжинці Петра, Івана і Павла Милорадовичів, котрих Катерина Юхимівна звинувачувала у пагубному впливі на сина. Катерина Галаган стала опікункою трьох неповнолітніх онуків — Петра, Павла та Катерини, взяла на себе усі зобов'язання щодо розпорядження їхньою спадщиною, обтяженою боргами та необхідними виплатами, ревно дотримуючи їх. Зокрема, один з листів 1812 р., адресований у Петербург Петру, тоді 20-річному, та Павлу, тоді 19-річному, свідчить як про намагання бабусі слідкувати за поведінкою онуків у столиці, так і про тогочасний майновий стан родини. «Я вас всем снабдила нужным, — писала Катерина Юхимівна онукам, — дабы вы ни на что убытка не имели, <...> но вы вздумали мебели покупать, <...> называть к себе на обеды, <...> столько водки французской, ромов, вин, что в мене люди бывают, то за год того не сойдет, что у вас за месяц...» [43, 1 зв.]. Мотивуючи доцільність власних вимог щодо поведінки онуків, вона зазначала: «Еще остается сто сорок тысяч долгу необходимого, <...> в банк девять тысяч, и партикулярного пять тысяч, и только три года на выплату остается, кроме того, теперича налоги <...>, за одно винокурение в казну больше трех тысяч, да с доходов девять процентов, и теперича за бедных <...>, чтобы не решили себя жизни, <...> от налогов и в вашей части, и в моей заложено за подушное...» [43, 2]. Лише після смерті Катерини Юхимівни брати Галагани стали повновладними власниками спадкових статків, що, до речі, дозволило їм майже тоді ж розпочати у родових маєтках в селах Сокиринці і Дігтярі будівництво значних господарсько-житлових

комплексів у класицистичному стилі (автор проєктів — П. Дубровський) [30].

Як бачимо, Катерина Галаган з роду Дараганів постає по-справжньому непересічною особистістю. Не менш помітною в історії роду стала дружина її молодшого онука Павла Галагана (1793–1834), котрий у 1819 р. продовжив династію народженням спадкоємця — сина Григорія, тоді як Петро Галаган (1792–1855), старший за нього на рік, дітей не мав. Одруженням П. Галагана і Катерини Гудович (1783–1868) підтвердилася «статусність» сімейних союзів родини. Катерина Гудович народилася в сімействі, що мало козацько-старшинське коріння, але водночас посіло вагоме місце в імперській ієрархії другої половини XVIII ст., коли прискорився процес інкорпорації українських земель до монархічної держави. Дід Катерини Василівни — Василь Андрійович, останній генеральний підскарбій Війська Запорізького, бабка — Марія Степанівна, з роду Миклашевських [29, 353]. Два сини від першого шлюбу Василя Андрійовича особливо відзначилися у свій час: старший, Андрій Гудович, будучи прихильником Петра III, не присягнув Катерині II та виїхав у родовий маєток Душатин, знехтувавши кар'єрою при дворі, другий син, Іван Гудович, був одружений із Парасковією Розумовською, дочкою останнього гетьмана, зробив успішну військову кар'єру за часів Катерини II, потім і Павла I. Тобто К. Гудович була вигідною партією не стільки за статком батьків, скільки за знатністю роду (з 1809 р. усі Гудовичі були удостоєні графського титулу) та сімейними зв'язками, хоча, можливо, шлюб між 31-річною Катериною Гудович та 21-річним Павлом Галаганом був укладений не лише з «вигодою», зважимо хоча б на те, що їхній син Григорій пізніше констатував: «супруги жили в примерной дружбе и согласии...» [1, 16]. Без сумніву, свою роль зіграло й те, що Павло Галаган так само, як його дід і батько, не мав жодних амбітних планів щодо військової чи цивільної кар'єри. Випускник елітної st. Petri-Shule, потім Гірничого інституту, він після закінчення навчання служив в Іноземній колегії, але після шлюбу віддав перевагу проживанню з дружиною в родовому маєтку у Сокиринцях, який після розділу спадкового майна із братом Петром залишився за ним. Єдина суспільна посада, котру він обіймав, — почесний наглядач Козелецького повітового училища; за цим місцем відповідно до вилуки «узаконеннях лет» наприкінці 1823 р. отримав чин титулярного радника (IX-й, за Табелем про ранги) [45, 11]. Неамбітний, закоханий у мистецтво, зокрема архітектуру, власник значних статків, Павло Галаган, швидше за все, беззастережно довіряв дружині. Свідченням цього може слугувати навіть така дріб'язкова, на перший погляд, деталь: через три роки після шлюбу він писав брату Петру

з Петербурга: «Ежели, дай бог, будем вместе, то ты увидишь, что мы все нужное и полезное покупали и при том всегда очень недорого. <...> Я несправедливо говорю «мы», потому что все Екатерина Васильевна покупает и очень всегда хорошо, без нее я вполнину б дороже все покупал...» [40, 2]. Катерина Василівна ж, за висловом сина, «мужа и детей своих любила до страсти» [1, 19], але, на думку сучасників, була владною натурою. «Она очень умна, образованна, — писав І. Аксаков у листі до рідних у 1854 р., коли під час службового відрядження в Україну зупинявся у маєтку Галаганів, — чрезвычайно приветлива и любезна, добра, ласкова с людьми и крестьянами, набожна, но в то же время аристократка в душе и деспотка. Все делается по ее воле, по ее приказанию, отдаваемому кротким, ласковым голосом...» [2, 286].

Сильна вдача Катерини Василівни виявилася в ситуації, коли після смерті чоловіка у 1834 р. вона залишилася з неповнолітніми дітьми власницею значних маєтностей, які потребували постійного догляду. Матеріали з родинного архіву, а саме численні звіти про майновий стан різних «економій», засвідчують опікування К. Галаган господарськими справами. Навіть після одруження Григорія основне право власності на родинне майно залишалося за Катериною Василівною, син не міг вільно ним керувати, що відзначив також І. Аксаков: «Он не распоряжается еще всем именем, но по возможности, потому что главною госпожою его мать, старается об облегчении участи крестьян и о достижении со временем полного для них освобождения...» [2, 286]. Тобто в сімействі Галаганів, як і за життя Катерини Юхимівни, зберігалися ще елементи правової ситуації козацької доби, коли прагнення шляхетства зберегти майно в цілості призводило до наданнями заповідачами вдовам виключно повних прав й можливості довшого періоду життя вдови з нащадками [33, 126].

Вихована в великосвітському середовищі, Катерина Василівна, можливо, мала консервативні погляди щодо «селянського питання», про це досить помірковано писав її син, наполягаючи на тому, що вона «...сохраняла привязанность к дворянским преимуществам, что более чем естественно; но <...> никогда резко не противоречила нововведениям...» [1, 20]. Насправді, думаємо, Катерина Василівна була «плоттю від плоті» своєї соціальної групи, так само, як і дядько Григорія, Петро Галаган, що унаочнюється цитатою зі щоденника 20-річного Григорія Галагана, коли той описав суперечку з матір'ю та дядьком, в якій він захищав українських селян: «...оба они обвиняли, как обыкновенно, малороссиян за их нелюбовь к помещикам и хвалили русских за то, что они любят своих помещиков, как дети отца» [27, 213].

До характеристики Катерини Василівни можна додати ще й те, що вона першою з жінок

роду вела цілком світське життя: досить довго жила в Петербурзі, коли цього потребувало навчання дітей, і тільки на схилі років повернулася до садибного помешкання у Сокиринцях, мандрувала Європою. Ще за життя Павла Галагана подружжя встановило дружні стосунки з особами з кола художньо-інтелектуальної еліти, що дало змогу Григорію Галагану під час мандрівки в Італію на початку 1840-х рр. увійти до кола осіб з російської мистецької колонії в Римі, познайомитися з М. Гоголем, О. Івановим. До речі, художник особисто писав К. Галаган: «Приношу заранее мою благодарность за Ваше обещание, Милостивая государыня, быть мне поводырем в путешествии по Малороссии — это мне весьма будет нужно для будущих моих предприятий...» [41, 1 зв.].

Водночас вона щиро була прив'язана до дідици Галаганів — маєтку у селі Сокиринці — і робила все для того, щоб після смерті чоловіка пишній палацово-парковий комплекс, створений за його ініціативою, не занепавав, а підсилював власницько-елітарний імідж родини. Вона прислухалась до пропозиції Миколи Маркевича (1804–1860), її небожа і двоюрідного брата Григорія (сестра Катерини — Анастасія Гудович — була одружена із Андрієм Маркевичем, батьком історика, котрий її ніжно кохав [15, 129]), щодо поховання Павла Галагана у Сокиринцях: «Я бы просил Вас все поддержать, что дядинька начал, и неоконченное довершить, как Гриша вырастет, ему это будет утешительно <...> дядинька должен бы покоиться возле родителей своих в Секиренцах. Остатки его вполне принадлежат Секиренцам, столько ему обязанным своею красотою...» [11, 392, 393]. Прах Павла Галагана був перепохований, тіло везли, за свідченням управляючого Лукомського, у лютому 1836 р. у пристойному та спокійному зимовому екіпажі — зимовій кареті, в якій легко розмістилася труна [42, 7]. Для поховання було створено склеп, розрахований на дві особи. Він складався з двох склепінь (одне на одному), мав ширину в інтер'єрі чотири аршини, висоту два аршини десять вершків, в нижньому склепінні було зроблено отвори для повітря. За словами управителя, він намагався, як тільки можна, «чтобы последнее жилище незабвенного Павла Григорьевича было легко над ним, и чтобы даже воздух над драгоценным его престолом <...> был бы всегда свеж и свободен...» [42, 7 зв., 8]. Пізніше, за свідченням сина, над похованням П. Галагана, а також його діда і батька, за ініціативою Катерини Василівни було зведено церкву Петра і Павла, котра стала сімейною усипальницею (потім у склепі, що став сімейним, були поховані сама Катерина Галаган, її син, його дружина та раптово померлий онук Павлусь. Цю церкву було розібрано на цеглу 1927 р. для потреб агрошколи, що розмістилася у маєтку [3, 394].

Як бачимо, Катерина Галаган з роду Гудовичів була людиною, котра нічого не пускала напризволяще, зокрема й одруження свого сина, продовжувача роду. «Она женила, — писав І. Аксаков, — сына против его воли, заочно все устроив, и Галаган, которого отец заставил при смертном одре поклясться в безусловном повиновении матери, не смел ослушаться. Впрочем, жена его очень добрая и благочестивая женщина, хотя и не по нем» [2, 286].

Третя Катерина (1826–1896) в сімействі Галаганів походила з роду Кочубеїв, її чоловік пізніше з гордістю писав: «...эта фамилия чисто малороссийская и по заслугам многих из своих членов приобрела права гражданства, вместе с правом общего уважения в Малороссии...» [1, 21]. Родина Кочубеїв, як і Гудовичів, мала козацько-старшинське коріння, але вже до кінця XVIII ст. і особливо у XIX ст. увійшла до кола найповажнішої імперської аристократії (згадаємо про Віктора Павловича Кочубея (1768–1834). Брати батька Катерини Василівни зробили блискучі кар'єри — Дем'ян Васильович (1786–1859) і Олександр Васильович (1788–1866) були членами Державної Ради, Аркадій Васильович (1790–1878) був сенатором, сам Василь Васильович (1784–1846), старший в роді, мав за плечима бойовий досвід участі у військових кампаніях проти Наполеона Бонапарта початку століття, 1835 р. отримав чин таємного радника [29, 539–543]. Катерина Кочубеїв вийшла заміж у 21 рік вже сиротою (її батько помер за рік до того, мати — Варвара Миколаївна з роду Рахманових — 1844 р.), церемонія розпочалася у маєтку її тітки, Олени Василівни Маюрової, в селі Тиниці Конотопського повіту Чернігівської губернії, яке разом з іншими статками після бездітної тітки відійшло Катерині Василівні. Обряд був продовжений у дідичній садибі нареченого — у Сокиринцях, де, за спогадами Аркадія Кочубея, «в то время были в сборе не только все родственники наши, но почти вся Малороссия: свадьба племянницы праздновалась шумно и роскошно...» [19, 310]. Як бачимо, шлюбні стратегії, узвичаєні в сімействі Галаганів за півтора століття, працювали бездоганно — наречена, належала до вищої імперської знаті, але її коріння було козацько-старшинським, українським.

На відміну від двох інших Катерин — Дараган та Гудович, Катерина з роду Кочубеїв була одружена з чоловіком, котрий знав, чого прагнув в житті, мав визначену суспільно-громадянську позицію, посів помітне місце в історії свого часу. Григорій Павлович Галаган (1819–1888) залишився в пам'яті нащадків діяльністю щонайменше у двох сферах — у справі проведення реформи із скасування кріпосництва та у культурно-просвітницькій роботі. Саме тому місце Катерини Василівни в історії родини визначилося не господарсько-соціальною активністю, хоча

вісім років після смерті чоловіка вона опікувалася сімейними справами, передусім діяльністю Колегії імені Павла Галагана. Аналіз документів, що залишилися після неї, передусім листів, спогадів, біографічних нотаток про сина Павла, дає змогу схарактеризувати її як надзвичайно прямодушну та цільну натуру. Вона постає передусім як любляча мати і віддана дружина. Григорій Галаган, одружений поза власним бажанням, поважав дружину, а народження через сім років після весілля сина Павла, котрого він без тям любив, зблизило подружжя, але ще сильніше Григорія та Катерину Галаган згуртувало горе втрати любої дитини та спільна справа щодо розбудови Колегії імені Павла Галагана — цього своєрідного пам'ятника останньому, сьомому в роді нащадку. Це хвилювало Катерину не менше, ніж її чоловіка. Наприклад, Федір Чижов (1811–1877), наставник і друг на все життя Григорія Галагана, писав йому у листопаді 1874 р.: «Моя милая Правда утешила меня, сказавши вскользь, что она была больше довольна коллегиею, нежели прежде, а и Рим не в один день создан, само собою разумеется, что тотчас не может все измениться, — нужна постепенность...» [17, 24]. Звернімо увагу на те, як назвав Ф. Чижов Катерину Василівну. «Правда» — це було її сімейне прізвище, яке красномовно говорить саме за себе, воно зустрічається у листуванні різних осіб із цієї родини, тобто було загальноновживаним. Прямодушність Катерини Галаган розкривається й у її нарисі про сина Павла, де, наприклад, вона зазначає, що вони із чоловіком прагнули виховувати Павла у такий спосіб, щоб він спілкувався із батьками без побоювання висловити власну думку [9, 9–9 об.], або без еківоків говорить про неприязнь до Ф. Гур'єва, учителя Павла: «Я его не любила и никогда не могла сойтись с ним...», хоча нижче зазначає, що він людина дуже розумна, його вплив на учня був позитивним [9, 18].

У довготривалій переписці Григорія Галагана з дружиною, що охоплює період з 1854 до 1888 р. та нараховує більше чотирьох сотень листів, можна неодноразово знайти зауваги про розсудливість, поміркованість Катерини Галаган, ці листи свідчать про безумовну довіру чоловіка до своєї дружини [10]. Листи за 1858 р. згруповано у такий спосіб, щоб вони слугували своєрідним «щоденником подій». Г. Галаган так і зазначив: «Я намерен из моих писем к тебе сделать мой журнал. Все происшествия, впечатления и действия будут в нем переданы верно и подробно...» [11, 1]. Ці листи містять короткі описи людей, подій, суперечок, що точилися у Чернігові і Полтаві, у маленьких містечках і панських садибах, у Москві і Петербурзі при початку роботи Комісії з розмежування земель в Малоросії, та, за слушною заувагою одного з сучасних дослідників, є надзвичайно цікавими «з точки зору

політичної термінології, яка була одним із засобів осмислення швидкоплинної ситуації останніх передреформенних років» [23, 636]. У листуванні підкупає прагнення Г. Галагана говорити з дружиною «на рівних», вирішувати найбільш складні проблеми, не тільки родинно-сімейні, і ми розуміємо, що такими — без приниження, рівноправними, на засадах обопільної поваги — були взаємини цих людей. Г. Галаган не боявся зізнатися дружині у своїх коливаннях тоді, зокрема, коли мав висловити власну думку вищим службовцям імперії щодо колективного листа полтавського дворянства з приводу розмежування земель, який він дуже критикував. Г. Галаган окреслив у листі від 14 березня 1858 р. моральну дилему, перед якою він опинився: «Истину нельзя жертвовать ни в чью пользу, а между тем как и высказать вполне! Предавать перед Правительством <...> свое сословие помещиков? Я знаю, что я поставил себя на ногу довольно независимого человека, что имеет тут вполне свободу действия, но до какой степени нужно ею пользоваться?...» [12, 1 зв.].

Тобто бачимо, що і ця представниця «жіночої лінії» роду Галаганів не загубилася у тіні свого чоловіка, котрий був неабиякою особистістю. Стосунки подружжя базувалися на засадах поваги та взаєморозуміння, Катерина Василівна не була принижена у шлюбі, вона долучалася до найбільш значущих родинних справ і суспільних проблем, що поставали перед парою.

Останньою особою жіночої статі в родині Галаганів, від якої вже залежало збереження роду, його імені, статків, традицій, була небога Григорія Галагана Катерина, дочка його сестри Марії Галаган (1822–1876), у шлюбі Комаровської, за висловлюванням брата, «очень красивой наружности», яка, «17-ти лет от роду была выдана замуж по взаимной склонности за землевладельца Орловской губернии графа Павла Евграфовича Комаровского (1812–1873), служившего тогда в гвардии, но вышедшего в отставку после женитьбы» [1, 21]. Окрім Катерини (1845–1916?), котра вийшла заміж за графа Миколу Ламздорфа (1841–1900), у подружжя Комаровських був син Євграф (1841–1875), одружений з Елеонорою Орловою. Як бачимо, ця лінія роду не зберегла зв'язок із старшинською минувшиною, та, можливо, це не передбачалося для молодшої гілки, та ще жіночої, за якою не закріплювалося родове прізвище. Але після смерті Павла Галагана (1853–1869) навесні 1869 р. гостро стала проблема продовження роду, тому вибір спадкоємиці прийшовся на Катерину Павлівну, найшвидше тому, що її брат Євграф Комаровський, «так называемый “граф Евграф” (в шутку), — як розповідав А. Степович, близько знайомий з Галаганами, — он, собственно, и должен был быть наследником имущества Галаганов, но он трагически погиб...» [15, 293]. Можливо, вибір спадкоємця визначився

ще й тим, що у родині Ламздорфів було три сини — Сергій (1876–1928), Павло (1879–1954) та Микола (1881–1951) [47], тоді як після передчасно померлого Євграфа залишилося три доньки і один син — Павло Комаровський (1869–1907), котрий пізніше, вже через кілька років після смерті Григорія і Катерини Галаганів, став жертвою скандальної інтриги, що розгорнулася навколо дружини «Васючка» Тарновського — сина Василя Васильовича Тарновського-молодшого (1837–1899) Марії Миколаївни, у дівочтві О'Рурк [25, 51–65].

Деякі натяки в листах Григорія Галагана, зокрема у листі від 1 травня 1888 р. до небожа, сина історика Андрія Марковича (1830–1907), вказують на непростоє ставлення Г. Галагана до ситуації у родині Ламздорфів: «...я надеялся, что ты, приехавши в Петербург, <...> сообщишь мне после наших дружеских и откровенных бесед о том, в каком настроении ты застал Ламздорфов, и, главное, главу семейства Катю. Знаю, что там ничего не поделаешь, и пустоты ничем не наполнишь, кроме той же пустоты, потому что самый сосуд не может ничего выдержать <...> Мы с женою приучаемся к мысли доживать вику в совершенном одиночестве не столько физическом, как нравственном (даже, разумеется, в их присутствии)...» (підкреслювання авторське. — М.Б.) [14, 1]. Але завдання успадкування сімейних статків, догляду за освітніми проектами, котрими опікувалися Галагани, зокрема, за роботою Колегії імені Павла Галагана, викликало необхідність обрання нащадків. 1894 р. Микола Ламздорф отримав за дозволом імператора право називатися «Ламздорф-Галаган» з тим, щоб прізвище у такому вигляді переходило тільки до старшого в роді [28, 225].

Відразу після вступу у права наслідування Микола і Катерина Ламздорф-Галаган здійснили кроки щодо реформування політики управління родинним майном. К. Ламздорф-Галаган писала А. Степовичу у березні 1907 р.: «...решили мы радикально переменить многое и многое в бывшем Галагановском имени...» [18, 1 зв.] — йдеться про Сокиринці, родовий маєток Галаганів, де, за словами Г. Лукомського, все утримувалося «в ідеальному порядку <...> будинок, парк, усі колекції — все має на собі відбиток <...> любовного ставлення до старовини...» [24, 204]. У листі К. Ламздорф-Галаган вживає займенник «ми», підкреслюючи обоюдне прагнення подружжя господарювати у спадкових володіннях, але можемо сказати, що після смерті чоловіка у 1900 р. до моменту, коли старший син став опікуватися родинними справами, вона взяла на себе обов'язки впорядкування родинного майна.

Як бачимо, жіночий компонент мав неабияку вагу як у сімейній, так і у господарчій та суспільній історії родини Галаганів у переламні

для «нової еліти» часи — від доби «присмерків Гетьманщини» до епохи активної інкорпорації до імперського дворянства та існування у цьому соціальному статусі. Одним з важелів набуття соціального статусу родом Галаганів були шлюби, що укладалися у межах старшинської корпорації, але водночас мали долучити представників родини до імперської еліти. Саме тому дружини третього, п'ятого та шостого спадкоємців роду — Івана, Павла, Григорія Галаганів — походили із старовинних сімейств, що мали козацько-старшинське коріння і водночас посіли помітне місце в імперській ієрархії, Розумовських-Дараганів, Гудовичів, Кочубеїв.

Дії жінок — репрезентанток роду, передусім Катерини Юхимівни з роду Дараганів та Катерини Василівни з роду Кочубеїв, визначили майновий і суспільний статуси сімейства в останній третині XVIII — першій половині XIX ст. Ці жінки, маючи власні статки, опікувалися збереженням сімейного майна, уникали боргових зобов'язань чи брали на себе їхню вагу, сумлінно виплачуючи борги, інспіровані чоловіками, дбали про функціонування панських економій та родових садиб. Вони розпоряджались родинними спадками після смерті чоловіків та прагнули запобігти розпорощенню майна внаслідок розподілу між спадкоємцями чи недоречних дій синів-нащадків. Катерина Юхимівна з роду Дараганів залишила сімейні статки у такому стані, що це дало змогу її онукам після отримання спадку розгорнути у маєтках Сокиринці та Дігтярі будівництво репрезентативних палацово-паркових комплексів. Катерина Василівна з роду Гудовичів після передчасної смерті чоловіка спромоглася примножити статки родини та успішно доглядати численні маєтки, зокрема досить обтяжливий в утриманні маєток у Сокиринцях. Катерина Василівна з роду Кочубеїв продовжила активну культурно-освітню діяльність, опікуючись як справами Колегії імені Павла Галагана, так і навчальними закладами у тих місцевостях Лівобережної України, де були розташовані сімейні володіння. Небога Григорія Галагана Катерина Ламздорф, мати трьох синів-спадкоємців, змогла виступити гарантом продовження історії роду після передчасної смерті прямого нащадка.

Зміна дослідницького ракурсу з суто «чоловічого» на «жіночий» відкриває нові грані життєдіяльності роду Галаганів у соціумі XVIII–XIX ст., дає змогу активізувати вивчення складних родинних зв'язків та утворення мережі сімейно-майнових та родинно-культурних контактів, що є перспективним у вивченні групи сімей лівобережного панства, пов'язаних між собою генеалогічними, майновими, інтелектуальними та соціокультурними зацікавленнями. Саме такий ракурс дослідження є, на наш погляд, безумовно доцільним для його продовження.

ДЖЕРЕЛА

1. 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве / под ред. А.И. Степовича. — К. : Тип. И.И. Чоколова, 1896. — 338, 71 с. : планы, портр., рис.
2. Аксаков И.С. Письма к родным. 1844–1848 / И.С. Аксаков; изд. подг. Т.Ф. Пирожковой. — М. : Наука, 1988. — 704 с.
3. Будзар М. Панські маєтки Прилуцького краю в історико-культурній ситуації 1920-х років: доля садиби Галаганів в селі Сокиринці / М. Будзар // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. — 2015. — № 26–27. — С. 375–396.
4. Буряк Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу / Л. Буряк // Соціум : альманах соціальної історії. — 2003. — Вип. 2. — С. 197–206.
5. Гісцова Л.З. Родовий фонд Галаганів ЦДІАК України / Л.З. Гісцова // Архіви України. — 2000. — № 4–6 (244). — С. 41–44.
6. Горобець В.М. Старшина Гетьманщини: неслужбовий вимір службової кар'єри провідної соціальної верстви // Український історичний журнал. — 2010. — № 4. — С. 52–66.
7. Гуржій О. «Іван носить плахту, а Настя — булаву»? : Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. / О. Гуржій // Соціум. — 2002. — Вип. 1. — С. 219–230.
8. Историко-статистическое описание Черниговской епархии : кн. 4–5: Женские и закрытые монастыри. — Чернигов : Губернская типография, 1873. — 443 с. + 8 с.
9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — ІР НБУ ім. В.І. Вернадського). — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 95. — 49 арк.
10. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. 3. — Спр. 46094–46229. — 477 арк.
11. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. 3. — Спр. 46096. — 2 арк.
12. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. 3. — Спр. 46103. — 2 арк.
13. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. X. — Спр. 17759. — 21 арк.
14. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. X. — Оп. 1. — Спр. 18071. — 25 арк.
15. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. 243. — Оп. 1. — Спр. 28. — 804 арк.
16. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. 243. — Оп. 2. — Спр. 111. — 550 арк.
17. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. 243. — Оп. 2. — Спр. 119. — 87 арк.
18. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. — Ф. 179. — Оп. 1. — Спр. 612. — 2 арк.
19. Кочубей А.В. Семейная хроника / А.В. Кочубей. — СПб. : Тип. брат. Пантелеевых, 1890. — 315 с.
20. Кривоший О.П. Жінка в суспільному житті України за часів козащини: історичні розвідки / О.П. Кривоший. — Запоріжжя : Поліграф, 1998. — 68 с.
21. Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий: Галаганы / А. Лазаревский // Русский архив. — 1875. — Т. 3. — С. 318–325.
22. Левицкий О.И. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. / О.И. Левицкий. — К., 1909. — 120 с.
23. Литвинова Т. Ф. «Поміщицька правда»: дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII — у першій половині XIX століття (ідеологічний аспект) / Т.Ф. Литвинова. — Д. : Ліра, 2011. — 732 с.
24. Лукомський Г. Сокиринці: (маєток графині О.П. Ламздорф-Галаган, Полтавської губ., Прилуцького повіту) / Г. Лукомський // Хроніка – 2000. — К. : ФСРМ, 2005. — Ч. 2, вип. 63/64. — С. 192–204.
25. Лурье Л.Я. Хищницы / Л.Я. Лурье. — СПб. : БХВ-Петербург, 2012. — 272 с.
26. Матвеев А. Родина Галаганів: історичні контрасти / А. Матвеев // Вітчизна. — 1995. — № 7–8. — С. 115–117.
27. Материалы для биографии Г.П. Галагана: отрывки из юношеского дневника Г.П. Галагана // Киевская старина. — 1898. — Т. 62. — № 7–9. — С. 189–224.
28. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — К. : Тип. товарищества Фронцкевича Г.Л. и К., 1908. — Т. 1: А–Д. — Галаганы: указ.: С. 221–225; Гудовичи: указ.: С. 352–365.
29. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. — К. : Тип. товарищества Фронцкевича Г.Л. и К., 1910. — Т. 2: Е–К. — Кочубеи: указ.: С. 524–527.
30. Новаковська Н.П. Архітектор П.А. Дубровський на Україні / Н.П. Новаковська // Питання історії архітектури та будівельної техніки на Україні. — К., 1959. — С. 231–263.
31. Петренко І. Шлюбно-сімейні відносини в контексті православної повсякденної культури Росії (XVIII ст.) / І. Петренко // Краєзнавство. — 2010. — № 3. — С. 97–103.
32. Репина Л.П. «Женская история»: проблемы теории и метода / Л.П. Репина // Средние века. — 1994. — Вып. 57. — С. 103–109.
33. Слабченко М. Землеволодіння та форми сільського господарства Гетьманщини XVII–XVIII століть / М. Слабченко. — О. : Держвидав України, 1923. — 204 с.

34. Тимошенко А. Григорій Павлович Галаган (1819–1888 рр.) / А. Тимошенко, В. Половець // Сіверянський літопис. — 1999. — № 2. — С. 63–70.
35. Тимошенко А. Галагани — від Гната до Павла / А. Тимошенко // Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини. — Чернігів, 1999. — Вип. IV. — С. 43–50.
36. Українки в історії / за ред. В.К. Борисенко. — К. : Либідь, 2004. — 326 с.
37. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДІАК України). — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 14. — 44 арк.
38. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 16. — 2 арк.
39. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 18. — 2 арк.
40. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 29. — 6 арк.
41. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 586. — 2 арк.
42. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 620. — 17 арк.
43. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 699. — 4 арк.
44. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 1180. — 29 арк.
45. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 1244. — 51 арк.
46. ЦДІАК України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 1246 — 5 арк.
47. Чернігівський художній музей. — Оп.1. — Спр. 698. — 4 арк.
48. Davis N. “Women’s History” in Transition: The European Case // Feminist studies. — 1975/1976. — Vol. 3. — P. 83–103.

REFERENCES

1. 25-letiyе Kollegii Pavla Galagana v Kiyeve / pod red. A.I. Stepovicha. — K. : Tip. I.I. Chokolova, 1896. — 338, 71 s. : plany, portr., ris.
2. Aksakov I.S. Pisma k rodnym. 1844–1848 / I.S. Aksakov; izd. podg. T.F. Pirozhkovoy. — M. : Nauka, 1988. — 704 s.
3. Budzar M. Panski maietky Prylutskoho kraju v istoryko-kulturniy sytuatsii 1920-kh rokiv: dolia sadyby Galaganiv v seli Sokyryntsi / M. Budzar // Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii i metodyky. — 2015. — № 26–27. — S. 375–396.
4. Buriak L. Povsiakdenne zhyttia kozatskoi elity Livoberezhnoi Ukrainy XVIII st. kriz pryizmu materialnogo svitu / L. Buriak // Sotsium : almanakh sotsialnoi istorii. — 2003. — Vyp. 2. — S. 197–206.
5. Histsova L.Z. Rodovyi fond Galaganiv TsDIAK Ukrainy / L.Z. Histsova // Arkhivy Ukrainy. — 2000. — № 4–6 (244). — S. 41–44.
6. Horobets V.M. Starshyna Hetmanshchyny: nesluzhbovyi vymir sluzhbovoi kariery providnoi sotsialnoi verstvy // Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal. — 2010. — № 4. — S. 52–66.
7. Hurzhii O. «Ivan nosyt plakhtu, a Nastia — bulavu»? : Suspilno-politychnyi portret elitnyi zhinky pershoi tretyny XVIII st. / O. Hurzhiy // Sotsium. — 2002. — Vyp. 1. — S. 219–230.
8. Istoriko-statisticheskoye opisaniye Chernigovskoy eparkhii: kn. 4–5: Zhenskiye i zakrytyye monastyri. — Chernigov : Gubernskaya typohrafiya, 1873. — 443 s. + 8 s.
9. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho (dali — IR NBU im. V.I. Vernadskoho). — F. 1. — Op. 1. — Spr. 95. — 49 ark.
10. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. 3. — Spr. 46094–46229. — 477 ark.
11. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. 3. — Spr. 46096. — 2 ark.
12. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. 3. — Spr. 46103. — 2 ark.
13. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. X. — Spr. 17759. — 21 ark.
14. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. X. — Op. 1. — Spr. 18071. — 25 ark.
15. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. 243. — Op. 1. — Spr. 28. — 804 ark.
16. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. 243. — Op. 2. — Spr. 111. — 550 ark.
17. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. 243. — Op. 2. — Spr. 119. — 87 ark.
18. IR NBU im. V.I. Vernadskoho. — F. 179. — Op. 1. — Spr. 612. — 2 ark.
19. Kochubey A.V. Semeinaya khronika / A.V. Kochubey. — SPb. : Tip. brat. Panteleyevykh, 1890. — 315 s.
20. Kryvoshyi O.P. Zhinka v suspilnomu zhytti Ukrainy za chasiv kozachchyny: istorychni rozvidky / O.P. Kryvoshyi. — Zaporizhzhia : Polihraf, 1998. — 68 s.
21. Lazarevskiy A. Ocherki malorossiyskikh familiy: Galagany / A. Lazarevskiy // Russkiy arkhiv. — 1875. — T. 3. — S. 318–325.
22. Levitskiy O.I. Cherty semeinogo byta v Yugo-Zapadnoy Rusi v XVI–XVII vv. / O.I. Levitskiy. — K., 1909. — 120 s.

23. Lytvynova T.F. «Pomishchyska pravda»: dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy ta selianske pytannia naprykintsi XVIII — u pershii polovyni XIX stolittia (ideolohichniy aspekt) / T.F. Lytvynova. — D. : Lira, 2011. — 732 s.
24. Lukomskiy H. Sokyryntsi: (maietok hrafyni O.P. Lamzdorf-Galagan, Poltavskoi hub., Prylutskoho povitu) / H. Lukomskiy // Khronika — 2000. — K. : FSRM, 2005. — Ch. 2, vyp. 63/64. — S. 192–204.
25. Lure L.Ya. Khishhnitsi / L.Ya. Lure. — SPb. : BKhV-Peterburg, 2012. — 272 s.
26. Matveiev A. Rodyna Galaganiv: istorychni kontrasty / A. Matveiev // Vitchyzna. — 1995. — № 7–8. — S. 115–117.
27. Materialy dlya biografii G.P. Galagana : otryvki iz yunosheskogo dnevnika G.P. Galagana // Kievskaya starina. — 1898. — T. 62. — № 7–9. — S. 189–224.
28. Modzalevskiy V.L. Malorossiyskiy rodoslovnik. — K. : Tip. tovarishchestva Frontskevicha G.L. i K., 1908. — T. 1: A–D. — Galagany: ukaz.: S. 221–225; Gudovichi: ukaz.: S. 352–365.
29. Modzalevskiy V.L. Malorossiyskiy rodoslovnik. — K. : Tip. tovarishchestva Fronckevicha G.L. i K., 1910. — T. 2: E–K. — Kochubei: ukaz.: S. 524–527.
30. Novakovska N.P. Arkhitektoriya P.A. Dubrovskiy na Ukraini / N.P. Novakovska // Pytannia istorii arkhitektury ta budivelnoi tekhniki na Ukraini. — K., 1959. — S. 231–263.
31. Petrenko I. Shliubno-simeyni vidnosyny v konteksti pravoslavnoi povsiakdennoi kultury Rosii (XVIII st.) / I. Petrenko // Kraieznavstvo. — 2010. — № 3. — S. 97–103.
32. Repina L.P. «Zhenskaya istoriya»: problemy teorii i metoda / L.P. Repina // Sredniye veka. — 1994. — Vyp. 57. — S. 103–109.
33. Slabchenko M. Zemlevolodinnia ta formy silskoho hospodarstva Hetmanshchyny XVII–XVIII stolit / M. Slabchenko. — O. : Derzhvydav Ukrainy, 1923. — 204 s.
34. Tymoshenko A. Hryhoriy Pavlovych Halahan (1819–1888 rr.) / A. Tymoshenko, V. Polovets // Siveryanskiy litopys. — 1999. — № 2. — S. 63–70.
35. Tymoshenko A. Halahany — vid Hnata do Pavla / A. Tymoshenko // Problemy istorychnoho i heohrafichnogo kraysnavstva Chernihivshchyny. — Chernihiv, 1999. — Vyp. IV. — S. 43–50.
36. Ukrainky v istorii / za red. V.K. Borysenko. — K. : Lybid, 2004. — 326 s.
37. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (dali — TsDIAK Ukrainy). — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 14. — 44 ark.
38. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 16. — 2 ark.
39. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 18. — 2 ark.
40. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 29. — 6 ark.
41. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 586. — 2 ark.
42. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 620. — 17 ark.
43. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 699. — 4 ark.
44. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 1180. — 29 ark.
45. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 1244. — 51 ark.
46. TsDIAK Ukrainy. — F. 1475. — Op. 1. — Spr. 1246 — 5 ark.
47. Chernihivskiy khudozhnii muzei. — Op. 1. — Spr. 698. — 4 ark.
48. Davis N. “Women’s History” in Transition: The European Case // Feminist studies. — 1975/1976. — Vol. 3. — P. 83–103.

Марина Будзар

**МЕСТО ЖЕНЩИНЫ В СЕМЕЙНОЙ ИСТОРИИ УКРАИНСКИХ ПОМЕЩИКОВ:
ЧЕТЫРЕ ЕКАТЕРИНЫ СЕМЬИ ГАЛАГАН**

В статье рассмотрено влияние «женского фактора» в истории одного из известнейших семейств украинских помещиков казацкого происхождения — семьи Галаган. Жизнедеятельность этого рода отражает отдельные этапы генерирования «новой элиты» — выходцев из казацкого старшинского круга, которые инкорпорировались в имперское дворянство, — в Украине раннемодерного и модерного времени. Автор отмечает существенную роль женщин в поддержании социально-ролевой активности семьи Галаган в течение двухсотлетней истории семейства и создает обобщенные психолого-персональные характеристики четырех женщин — репрезентантов рода.

Ключевые слова: казацкая старшина, Левобережная Украина, история рода, брачные стратегии, роль женщины в семейной истории.

Maryna Budzar

**FEMALE ROLE IN UKRAINIAN NOBILITY'S FAMILY HISTORY:
FOUR CATHERINES OF THE GALAGAN FAMILY**

The article states that “women’s history” explores women not only in the economic, political, social sense, but positions them as equal actors in history. This research perspective provides scientist an effective instrument for studying the history of social communities and family genealogical history. Social practice in Ukraine presented significant legal rights and social freedom of women from Middle Ages to the times of Cossacks. Socio-political and legal changes in incorporation processes of Ukrainian lands in the Russian Empire during the 18th century gradually deprived women of property, family and social rights. Nevertheless, elite female has retained her own significance in the socio-political and cultural way of life.

The article explores the “female factor” in the history of one of the most famous families of the Ukrainian Cossack nobility, the Galagan family, during 18–19th centuries. The formation, rise and decline of this kind reflect the individual stages of “new elite” generation in Ukraine of early and modern times. The author defines the essential role of women of the Galagan family in supporting sustainability and social role-activity in over two centuries history of the family and creates generalized psychological and personal characteristics of four women — representatives of this kind.

One of the levers of acquiring social status of the Galagans, whose founder, Ignat Galagan, comes from the Cossack class. In the 18th century marriages were beneficial and signed within the officer of the corporation, but also had to involve family members of the imperial elite. That is why wives of the third, fifth and sixth heirs of the family — Ivan, Pavlo, Gregory — came up from old families that had Cossack roots, which took a prominent place both in imperial hierarchy of Razumovsky — Daragan, Gudovich and Kochubei.

The actions of women — the representatives of the Galagans, especially Catherine Yefimovna Galagan (1740–1823, of Daragan) and Catherine Vasilievna Galagan (1783–1868, of Kochubey) — defined property and social status of the family in 1760–1850s. These women, together with their fortunes, took care of preserving family assets, avoid debt or made it their responsibility, conscientiously paying debts, inspired by men, took care of the functioning of economic ancestral estates and manors. They ran the family legacy after the death of husband and tried to prevent the dissipation of assets due to the distribution between heirs or inappropriate actions of descendants. Catherine Yefimovna Daragan remained family values in such condition that it helped her grandchildren to expand and build palace and park complexes in Sokyryntsi and Dyhtiari estates thanks to inheritance. Catherine V. Gudovich after the untimely death of her husband, managed to increase family fortune and successfully run numerous estates, including burdensome estate in Sokyryntsi. Catherine Kochubei (1826–1896), the wife of the sixth genus Gregory Galagan (1819–1888), well-known social, public and cultural person, was a decent assistant of her husband in his social, cultural and educational activities. After his death Catherine was taken care by school activities, which were patronized by the family.

Catherine Lamzdorf, Gregory Galagan’s niece, daughter of his sister Mary Galagan (1822–1876), married as Komorowski, mother of three sons-heirs, could be a guarantor of continuation of the Galagan family in the end of 19th century after the untimely death of Pablo Galagan, direct descendant.

Thus, the importance of women in the Galagan family history during 18–19th centuries was specified due to national traditions of property-legal independence of women and purely family reasons.

Key words: Cossack officers, Left bank of Ukraine, history of family, marriage strategies, female role in family history.